

MARC DE KLYN

estote
vigilantes

an Beek

De Amsterdamse school is gegroepeerd rondom en ontstaan uit initiatieven van Drs. F. H. Breukelman. Y. Bekker schrijft in de hem aangeboden bundel *Verwekkingen*: "Frans is een mondelinge man, geen lezer, geen geleerde, geen schrijver, een mond, een stem, die de artikelen des geloofs uit de bijbel spelt; horen- enorm moeilijk, ten gehore brengen - nog veel moeilijker. De meeste lezers, geleerden en schrijvers slaan deze twee stadia voor het gemak maar over, maar uiteindelijk wint Frans op punten van alle andere theologische lezers, geleerden en schrijvers, juist omdat hij zich niet schaamt een ruige grondwerker te worden, een ploegende, zwoegende boer. Geen desertie, maar assertie, een dappere monoloog als voorwaarde voor een echte dialoog" (*Verwekkingen*, feestbundel voor Breukelman, Amsterdam 1976, p.55).

Deze opene, rondborstige, strijdlustige, emotionele man heeft zich vrienden en vijanden gemaakt. Het meeste natuurlijk door zijn wijze van theologiseren, die radicaal te noemen is, maar zijn karakter heeft dit tweevoudig effect naar beide kanten verscherpt. De vrienden werden dikke vrienden tot verheerlijkens toe, de vijanden gezworen vijanden tot verguizens toe.

Het vele, dat Breukelman geschreven heeft en nog schrijft is niet zo gemakkelijk toegankelijk. Het meeste is voorhanden als gestencilde collegedictaten, die bij zijn assistenten na enig zoeken te krijgen zijn. Ook zijn er enige half officiële publicaties, zoals de twee deeltjes "Om het levende Woord" (1966,1968), verder enige artikelen en bijdragen in boeken. Het komt me voor dat dit wel kenmerkend is: de man is te onrustig, te gedreven voor een rustig boek. We hoorden al: hij is een mondelinge man.

Zijn invloed mag niet aan zijn geschriften gemeten worden. Die is vele malen groter dan zijn geschrevenwerk zou doen vermoeden. Rondom hem heeft zich een school gevormd, die meerder bekende namen telt: K. Déurloo, Th. J. M. Naastepad, J. v. d. Werf, R. Zuurmond. Deze schoolvorming is terecht, want Breukelman heeft veel te zeggen en is een uitstekend didacticus. Wie iets van hem leest, merkt dat ook in de detaillering de hoofdlijn van dit theologisch denken stevig vastgehouden wordt en ook steeds door herhaling tot klinken wordt gebracht.

Tussen de regels door deze opmerking terzijde: steeds is ook zijn maatschappelijke en politieke betrokkenheid op te maken. Hij is een overtuigd socialist en dat is niet een gegeven dat los staat van zijn theologie. Zijn leerling Zuurmond zegt op p.90 van "Verwekkingen": "Ik zie een dialectische verbinding tussen een bijbelse hermeneutiek en de deelname aan de klassenstrijd". Dat is bij Breukelman wat minder het geval, al is die deelname er bij hem ook, maar dan, zoals Zuurmond trouwens ook wel zegt, in de bovenbouw.

De theoloog Breukelman is sterk beïnvloed door Karl Barth en Martin Buber. De geestelijke afstamming is misschien niet rechtstreeks te noemen. Tussen Breukelman en Barth is de naam van Miskotte op zijn plaats, en tussen Breukelman en Buber die van Rosenzweig.

Barth was dogmaticus en exegeet, Buber was filosoof en ook exegeet. Breukelman is beide: dogmaticus en exegeet. Hij is weliswaar als exegeet het meest bekend, maar met Barth ziet hij de dogmatiek als hermeneutiek en rekent haar daarom ook tot zijn interessegebied, waarop hij zich graag en kundig beweegt, getuige b.v. het artikel "Drie Fragmenten" in de bundel "Verwekkingen".

We zullen het over het dogmatische eerst hebben. In de thesen over de betekenis van de laatste fasen der gereformeerde orthodoxie formuleert Breukelman drie belangrijke bezwaren tegen de reformatorische orthodoxie:

1. een "vorhaeretische Abweichung", die in de ontwikkeling in de theologie der orthodoxie zozeer heft doorgewerkt, dat tenslotte uit de orthodoxie heel de Neuprotestantismus als aparte haeresie als vanzelf tevoorschijn is gekomen. Deze afwijking bestaat hierin, dat de reformatorische theologen, wanneer zij over het ene Woord van God als "lex et evangelium" spraken, met de lex de "lex naturalis" bedoelden, en Breukelman noemt dit het "vitum origine", de grondfout.
2. ze zijn al te zeer gevangen gebleven in de antithese t.o.v. de traditionele r.-k. positie.

3. ze zijn o.i.v. de opnieuw ingevoerde aristotelische filosofie in de dogmatiek van locus tot locus, telkens van het generale, het in genere, naar het speciale, het in specie gegaan.

In deze punten gaat het eigenlijk om één zaak en dat is de strenge afwijzing van de natuurlijke theologie of de leer dat God zich op tweerlei wijze openbaart.

Over deze tweevoudige wijze van openbaren horen wij de reformatorische orthodoxie spreken in art 2 van den Nederlandse Geloofsbelijdenis: Wij kennen Hem door twee middelen. Ten eerste door de schepping, onderhouding en regering der gehele wereld; overmits deze voor onze ogen is als een schoon boek, in hetwelk alle schepselen, grote en kleine, gelijk als letteren zijn, die ons de onzienlijke dingen Gods geven te aanschouwen, nl. zijn eeuwige kracht en goddelijkheid, als de apostel zegt. Rom I: 20; welke dingen alle genoegzaam zijn om de mensen te overtuigen en hun alle onschuld te benemen. Ten tweede geeft Hij Zichzelve ons nog klaarder en volkomener te kennen door zijn heilig en goddelijk Woord, te weten, zoveel als ons van node is in dit leven, tot Zijn eer, en de zaligheid der Zijnen".

Op het punt van dit belijden heeft de reformatorische theologie, aldus Breukelman, zich niet kritisch genoeg van de r.-k. theologie onderscheiden. Het vasthouden van deze leer is er de oorzaak van geweest dat het met de protestantse orthodoxie volledig is misgegaan bij de opkomst van rationalisme en verlichting, toen de Neuprotestantismus geboren werd in "jene verhängnissvolle Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert" zoals Breukelman Barth nazegt.

Breukelman wil hiertegenover alleen van de woordopenbaring uitgaan, het principe van het "sola scriptura" hoog houden. Zo denkt hij vanuit het bijzondere van de woordopenbaring tot het algemene te kunnen besluiten. Eigenlijk is hetnig iets anders bij hem: het bijzondere is het algemene. Wat hij verwerpt is dat de bijbel zich zou aansluiten bij reeds bestaande religieuze beseffen onder de mensen. Het woord is eigenlijk zonder verbinding met deze wereld. Inderdaad kiest Breukelman zo een positie die afwijkt van de reformatorische en, naat ik meen, ook van de bijbelse zelf.

Ik breng hier in herinnering de roeping van Abram uit Ur der Chaldeen. God rächt zich, zonder inleiding, oprekend tot Abram. En weliswaar leent Hij dan met dingen, die Abram onbekend zijn, maar toch met dingen, die aanknopen bij, of die veronderstellen een restant van Godskennis, zoals die bij Abram aanwezig is. En tegelijk is die nieuwe openbaring veroordelend (vgl. Joz. 24:2). Als dus gezegd wordt: Ga uit Uw land en uit Uw maagschap" is dat ook een consigne dat Abram breekt met de afgoden. Zo is er in die openbaring tweeërlei geschieden: God kan Zich zonder inleiding tot hem wenden en tegelijk zitten die noties ingebouwd in een systeem dat critiek verdient, en dat ook onder de veroordeling van de openbaring doorgaat.

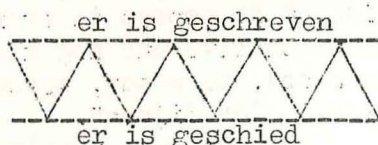
Een ander voorbeeld is het boek Job. Het behoort tot de wijsheidslitteratuur en het is bekend dat juist in dze litteratuur hier en daar verregaande overeenstemming is met de wijsheidslitteratuur van de omringende volken. Wijsheid was in die tijd opslagplaats voor algemene Godskennis. Vandaar ook dat er in wat de vrienden van Job te berde brengen veel waarheid zit. Zo zelfs dat Paulus er ook van kan gebruiken in zijn brief aan de Corinthiërs: "Hij vangt de wijzen in hun sluwheid". Veel waars zit er ook in het godsdienstige bij wat Jobs vrienden zeggen. Tegelijk moet echter gezegd worden, dat het denken van de vrienden van Job getypeerd kan worden als een in ongerechtigheid ten onder houden van de waarheid (Rom.1,18). Ze doen Job geweldig onrecht en Job vecht tegen het gedachtenspinsel van deze theologie, die opgebouwd is uit materiaal van de algemene Godskennis. Job voert een zuivering door van die algemene Godskennis. Het is bij Job zo, dat hij, als hij die theorieën afgebroken heeft, vanuit de algemene Godskennis niet verder komt dan tot vreeze Gods: "De hand op de mond" (Job 39,36). En Job krijgt dan ook niet m.b.v. de algemene Godskennis, waarover hij beschikt, een antwoord op de indringende vragen die hij stelt. Hij krijgt wel een antwoord uit het onweer, d.w.z. dat hij de natuur, de werkelijkheid (waarvan ook Paulus zegt, dat we daaruit God kunnen kennen) groot en majesteitelijk tegenover zich vindt; hij ontmoet God daarin in Zijn majesteitelijkheid, maar antwoord krijgt hij niet op de door hem gestelde vragen.

. Het wijsheidsboek Job is later op profetische wijze uitgegeven met een profetisch voor- en achtervoegsel. Hieruit kan men aflezen, dat Israël toch meer mag zeggen, dan wat vanuit de natuurlijke Godskennis mogelijk was. Vanuit het voor-

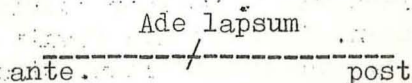
woord, al heeft hij dat zelf niet meer gehoord, toch iets van een antwoord; niet een all-round antwoord, dat alles oplost, maar wel een, dat ook onze Here Jezus Christus overneemt, als Hij tegen zijn jongeren zegt: "Satan heeft zeer begeerd u te ziften als de tarwe, maar Ik heb vóór u gebeden, dat uw geloof niet zou bezwijken (Luc. 21,31v).

Het boek Job heb ik hier dus aangevoerd als illustratie vande verhouding tussen algemene Godskennis en bijzondere openbaring. Algemene Godskennis is wel degelijk een kader waarin de bijzondere openbaring klinkt en terechtkomt. Bijzondere openbaring is geen aanvulling op de algemene openbaring of een herstellende aanvulling (roomse positie), maar is aanknoping (Hand.14,17) en veroordeling (Rom.1,20).

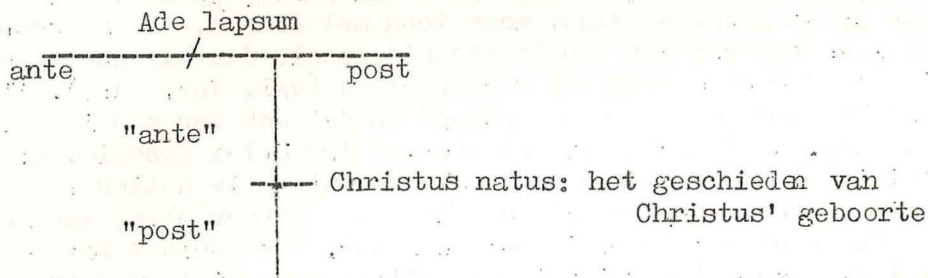
Tegenover Breukelman houd ik dus vol dat de theologie op twee benen loopt. Dat is eigenlijk ook aangeduid in een omstreden spreuk van Groen van Prinsterer: "Er staat geschreven, er is geschied". Die twee benen zijn ook op elkaar betrokken. Het geschreven woord Gods heeft een verwijzingskarakter naar de werkelijkheid.

Deze interrelatie is bij Breukelman weg en daardoor komt de Schrift helemaal op zichzelf te staan. Daarmee valt ook eigenlijk de lineair-historische lijn uit de theologie. Breukelman zegt, dat vroeger de gehele theologie gebouwd was op het stramen: anté en post Ade lapsum

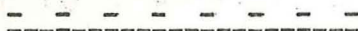

maar dit moet veranderd worden in: ante en post Christum natum, vóór en na de geboren Christus. Daar bedoelt hij niet mee het punt te verschuiven naar een verder tijdstip in de geschiedenis, maar hij bedoelt dat het historische heilshistorisch moet worden. Zo is dus het "ante" en het "post" niet meer temporeel bedoeld. Het is meer heilsordelijk dan heilshistorisch.

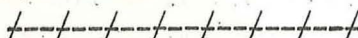

Er is in deze theologie maar één gebeuren: het verzoeningsgebeuren. Dit gebeuren wordt door de gehele Schrift heen in zijn totaliteit betuigd.

Door deze omslag worden nu alle delen van de bijbel, eigenlijk een kwartslag gedraaid, van horizontaal worden ze vertikaal. Bij de heilshistorische benadering was er een lijn in de Schrift, waarvan de delen als schakels van een ketting na elkaar en vanuit elkaar voortgingen,

maar door deze omslag bij Breukelman worden al die delen een kwartslag omgezet. Ze worden invalsluiken voor het ene geschieden, dat door de hele openbaring heen betuigd wordt.

Zo wordt de Bijbel in feite ge-atomiseerd. De bijbeldelen zijn niet langer aangeschakelde delen van het geheel, maar losstaande delen voor het geheel, d.w.z.: elk bijbelgedelte is pars pro toto voor het gehele gebeuren

Er is maar één geschieden, nl. het verzoeningsgeschieden en in elk deel van de bijbel komt dat geheel naar voren. Het algemene is in het bijzondere.

Na de bespreking van Breukelmans dogmatische visie kom ik nu op zijn litterair-exegetische aanpak. Wat in het dogmatische deel uiteengezet is past wonderwel bij een ontwikkeling in de bijbelwetenschappen.

Wellhausen had nog dit gemeen met de orthodoxe bijbelbeschouwing, dat hij de relatie tussen Schrift en historische werkelijkheid vasthield; ze waren echter niet met elkaar in overeenstemming: de Schrift geeft een verkeerde voorstelling van de historische werkelijkheid. Wellhausen was er nog wel van overtuigd dat de bijbel een verwijzingskarakter had naar de geschiede werkelijkheid.

Gunkel maakte de Schrift en de werkelijkheid los van elkaar. De Schrift werd tot litteratuur en de geschiedenis litteratuurgeschiedenis. En weliswaar had deze litteratuur een Sitz im Leben, maar die had niets meer met de historische werkelijkheid te maken.

Na Gunkel is deze ontwikkeling nog verder gegaan. De Schrift verwijst enkel nog maar naar zichzelf; bijbelbestudering gaat dan vervolgens op in structuuranalyse. De schift bestuderen betekent dan in feite: het bestuderen van de innerlijke samenhangen van een litteraire eenheid en deze eenheid in zijn gestructureerdheid relateren aan grotere eenheden, die weer meeklinken in het grote geheel. Dat is de gedachte van de concordantie: het samenklinken van de gehele Schrift.

Door deze ontwikkeling lopen woorden in bijbelteksten gevaar niet meer semantisch, maar concordantieel te worden uitgelegd. Een goede illustratie hiervan is te vinden in de exegese van Gen. 32 en 33.

In Gen. 33,11 is er sprake van een "berachah", lett. een zegen, die Jakob aan Ezau geeft. Ezau weigert hem eerst te ontvangen, maar aanvaardt hem tenslotte toch. Het woord "berachah" heeft als duidelijk parallelwoord bij zich "minchah", gave, en "berachah" zal, naar ik meen, ook moeten betekenen: gave, geschenk, waarmee een goede gezindheid gepaard gaat, die zegenend voor Ezau bedoeld is.

Het woord "berachah" wordt in Genësis meer gebruikt. Nu zegt de Amsterdamse school, althans vertegenwoordigers ervan, dat het in heel Genesis gaat om de "berachah" en de "bechorah", de zgen en het eerstgeboorterecht. Het is inderdaad zo, dat die twee woorden op een gegeven ogenblik (Gen.27,36) samenkomen, en dat ze van belang zijn in héél Genesis, en ook nog dat ze iets met elkaar te maken hebben, maar dit gegeven wordt te dwingend opgelegd, wanneer men in Gen.33,11 "berachah" als "dé zegen", de "aartsvaderlijke zegen" opvat. Dan zou in deze tekst Jakob aan Ezau de aartsvaderlijke zegen geven, en daarom komt het weer goed tussen de twee broeders.

Nu is het zo, dat Jakob na Pniël die zegen weer nieuweit Gods handen krijgt en alleen hierom al is het erg onwaarschijnlijk, dat Jakob zo, losjesweg, deze zegen aan Ezau zou teruggeven; maar daarenboven staat hier toch te dwingend op de achtergrond een concordantie van "berachah" en "bechorah", waardoor een ongedwongen uitleg van deze geschiedenis welhaast onmogelijk wordt. Tegen alle evidentie in wordt aan "berachah" deze toegespitste betekenis gegeven.

Wanneer elke litteraire eenheid een pars pro toto geworden is, is het aantrekkelijk in zo'n liiteraire eenheid de figuur te ontdekken van de inclusio, van de parallelstructuur, van de "ui-opbouw": een midden met daaromheen verwijzingen naar het midden.

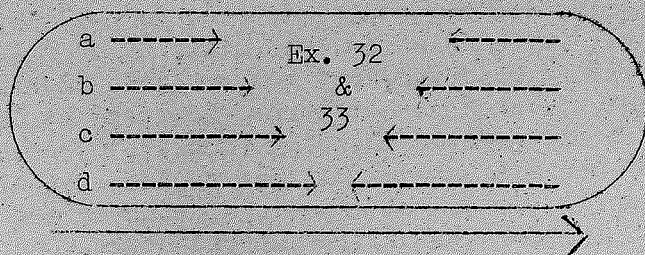
Deze figuur heeft in zichzelf iets onhistorisch. De verwijzing is eigenlijk van twee kanten naar het midden toe. Met deze structuur zijn sommige bijbelgedeelten zeer goed te exegetiseren, met name in de psalmen, die geen historische voortgang kennen (b.v. Ps.115).

Een zeer duidelijk voorbeeld in de Schrift van deze figuur vinden we in Exodus 25-40, de opdracht voor de tabernakelbouw en de uitvoering daarvan. Dat zijn twee blokken met daartussen een heilige ruimte.

- a. Ex.25,1 - 30,38 opdracht
- b. Ex.31, 1-11 aanwijzing van Bezaleël en Aholiab
- c. Ex.31, 12-17 herinnering aan het sabbatsgebod
- d. Ex.31, 18 Mozes ontvangt de twee tafelen
- d. Ex.34, 1-35 de twee nieuwe stenen tafelen
- c. Ex.35, 1-3 herinnering aan het sabbatsgebod
- b. Ex.35,30 - 36,7 aanstelling van Bezaleël en Aholiab
- a. Ex.36,8 - 40,38 bouw

Binnen de twee d's is de heilige ruimte van de hoofdstukken 32 en 33, waar het meest intieme van het oude verbond wordt verhaald: Toon mij toch Uw aangezicht. Daarnaast ook de verschrikkelijke zonde van Israël, de zonde van het gouden kalf. De twee uitersten van zonde en genade worden in de heilige ruimte verhaald. Het is een ontroerend stuk. De diepste geheimen van het verbond zijn hierin vertegenwoordigd, alle in vooruitwijzende zin, het nodigt uit tot een vergelijking met het nieuwe verbond.

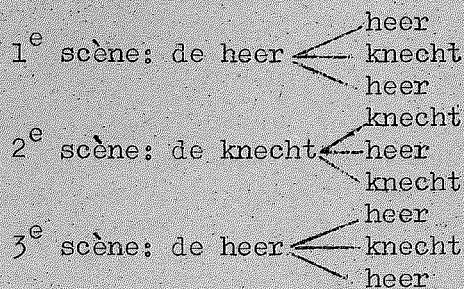
Op een prachtige wijze is hier de inclusie gehanteerd. En toch: PAS OP. Want de figuur, die gekozen is van opdracht-uitvoering impliceert toch een vooruitgang, een voortgang, zodat het geheel van deze structuur toch opgenomen is in een lineair voortgaande ontwikkeling van het heil dat God werkt in deze wereld.

Dit kan men ook duidelijk zien in de passages over de heffing, Ex. 25, 1-9 en 35, 4-29. Die zijn niet chiastisch geordend, ze lopen er tussendoor, ze staan beide aan het begin. Hiermee is toch wel aangetoond dat het om een voortgaande ontwikkeling gaat, en dat we het gegeven van de inclusie dus niet mogen gebruiken voor onthistorisering.

Howel bij deze methode dus dingen te vinden zijn, die behulpzaam zijn en gebruikt kunnen worden, de gevaren zijn er ook zeer duidelijk bij aanwezig: het gevaar van het aan de tekst opleggen van een structuur, het overal en altijd een structuur willen vinden.

Een voorbeeld hiervan is de gelijkenis van de twee schuldenaars, Mat.18,23-35. Op het eerste gezicht frappeert de geleiding, die Breukelman aanbrengt geweldig:

maar als men dit op zich laat inwerken en men ziet als inleiding zinnen staan, die gewoon tot het verhalende gedeelte behoren, dan overtuigt deze aanbrenging

van een structuur niet meer. Waarom is de zin "Die slaaf, uitgaande, vond één van zijn medeslaven, die hem 100 dynariën schuldig was" een inleiding? Dat is een zin uit het verhaal. In het schema wordt het de inleiding op de tweede scène. Dat overtuigt niet meer, hier wordt de methode overdreven.

De tekst wordt gemakkelijk gedwongen in een vermeende vorm. Ik geef een voorbeeld uit de dissertatie van Den Heyer, "Exegetische methoden in discussie", waarin op een gegeven ogenblik de structuur wordt aangewezen van Mc.10,45-13,36. Ook hier weer een inclusie: A? B, C, D, C', B', A', zodat D in het midden komt te staan. Volgens dit schema is er dan een overeenstemming tussen B en B' van "Barthimeüs wordt ziende" en de "Arme weduwe". Zo wordt m.i. een beletsel opgeworpen voor het verstaan van het verhaal van de arme weduwe, als Den Heyer stelt: "De arme weduwe herinnert ons aan Barthimeüs". Het verhaal van de arme weduwe is niet bedoeld om ons tot vrijgevigheid aan te sporen, maar Jezus wijst deze vrouw aan als iemand met verwachtingen, die als het ware haar gehele vermogen investeert op de tempel, op God die helpt, maar die stenen voor brood krijgt. Dat is de strekking van dit verhaal, en dat heeft m.i. niets te maken met de genezing van Barthimeüs. Zo blokkeert een opgelegd schema de uitleg. Wat er staat wordt niet precies bekeken, wat we ook bij de uitleg van Gen.33,11 kunnen constateren.

Evaluatie

We hebben gezien dat de Bijbel wordt losgemaakt van de historische werkelijkheid. De Schrift is literatuur op zichzelf geworden. Zuurmond zei voor de radio: "Het enige, wat gebeurt is het bijbelverhaal zelf". En Den Heyer zegt: "Een literair werk speelt een hoofdrol in twee totaal verschillende processen; het eerste is de schepping van de tekst door de schrijver; het tweede is de herschepping van de tekst door de lezer. Een literair werk van eeuwen oud blijft bestaan".

Dit sluit m.i. goed aan bij de leer van Karl Barth, dat de verkondiging een aparte gestalte is van de openbaring. De verkondiging neemt een teksteenheid en in die teksteenheid is het gehele verzoemingsgebeuren aanwezig. De verkondiging hanteert die tekst als een brandglas: het zonlicht van de openbaring valt er door heen, wordt geconcentreerd op het midden. Vervolgens wordt dit brandpunt gericht op de te veranderen werkelijkheid. De grote winst hierbij is dat dit kan gebeuren los van het verleden. De verkondiging maakt eigenlijk telkens weer een nieuw begin, zoals ook in de bijbel telkens weer een nieuw begin gemaakt wordt. Het is "Het begin in ons midden", zoals de titel luidt van een boek van Beker en Deurloo.

Zo kan m.i. ook een lijn getrokken worden naar de sterk socialistische positie van deze theologen. Socialistisch, liever eigenlijk nog anabaptistisch. Het anabaptisme was immers ook een radicalisering van het evangelie onder het aspect van: hoe raken we het verleden kwijt, hoe kunnen we zonder de ballast van het verleden het evangelie radicaal zetten op de te veranderen werkelijkheid? Het verleden is hier inderdaad een blok aan het been. Dat is ook het verwijt van deze theologie aan de oude protestantse theologie, die h.i. teveel rooms is gebleven door het verleden te behouden.

Inderdaad, als men het verleden loslaat, wint men voor het moment aan geweldige slagkracht, maar het is tegelijk zo, dat men op den duur slachtoffer wordt van allerlei wind van leer.

Daartegenover wil ik toch vasthouden aan:

1. de twee benen van de christelijke theologie, de algemene en de bijzondere openbaring;
2. de lineair-historische opvatting, dus ook aan het begrip heilsgeschiedenis als bouw van Godswege aan het heil, aanknopend bij eerder initiatieven en heenwerkend naar de vervulling;
3. de kerkgeschiedenis als een weg tussen hemelvaart en wederkomst. (Barth zegt: de kerkgeschiedenis is eigenlijk niets anders als een "Wirkungsgeschichte")

De traditie dient wel getoetst te worden aan de openbaring en waar nodig moet dan reformerend worden ingegrepen. Reformatie dus i.p.v. revolutie. Daarmee wordt de indruk gewekt dat alles bij het oude blijft, maar naast reformatie zou ik willen pleiten voor wat Dan. 12,4 zegt, nl. dat de kennis zal vermeederen, en dat we voortgaande ook verdiept worden in ons inzicht in wat God in zijn openbaring heeft bedoeld, en dat Hij ons met een steeds groeiend licht de weg bijlicht, de weg die wij gaan door de geschiedenis.